

Európai és tengerentúli kínai tudósokkal és Kínában élőkkel foglalkozik Jonkers, aki a transznacionális kutatói együttműködést egohálók elemzésével vizsgálta. Kissau és Hunger pedig a migránsok interneten való megjelenésével és virtuális közösségeinek tipizálásával járult hozzá a diaszpóra és transznacionalizmus értelmezéséhez. Írásukban a szerzők transznacionális online közösségeket (orosz migránsok példáján), virtuális diaszpórát (kurdok példáján) és etnikai online közösségi szférát (amilyen a törököké) különböztetnek meg. Azt is megjegyzik, hogy az „online” és az „offline” világ kapcsolatban áll egymással, nem független egyik a másiktól, ennek ellenére az online analízis nem helyettesítheti a valós világban végezhető terepmunkát.

Morales és Jorba a szervezeti transznacionalizmussal foglalkozik, három spanyol városban jelenlévő migráns szervezet transznacionális működését vizsgálva. Tanulmányuk nem kis mértékben azért is érdekes, mert korábbi kutatások a transznacionalizmust többnyire az individuum szintjén vizsgálták. Megállapításuk szerint ezek a szervezetek nem elsősorban politikai céllal szerveződnek, sokkal inkább határon átnyúló szerveződésekben és helyi aktivitásokban jelennek meg, s az etnikai identitásépítésben és nemzetközi együttműködésekben is szerepet játszanak.

Bauböck a politológia felől közelíti a transznacionalizmust és a diaszpórát. A témát a politológia részéről elhanyagoltnak tekinti, úgy véli azonban, hogy e fogalmak használata jelentős mértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy a demokrácia normatív kihívásaival foglalkozunk – amelyek (ez esetben) a transznacionalizmusból fakadnak, és elmoszák a politikai határokat, és a diaszpóra identitását mozgósítják. Bauböck a nemzetközi kapcsolatokból kiindulóan foglalkozik a naturalizációval, a választásokon való részvétellel, az állampolgársággal, a joggal. Felveti a kérdést, vajon a transznacionalizmus helyett nem lenne-e alkalmasabb fogalom *transznacionális államiság*, amelyből hiányzik az ideológiára utaló „-izmus” végződés. A diaszpóra kiterjesztett fogalmát is reflektáltabbá teszi azért, hogy a bevett fogalom bizonyos vonatkozásait veszi górcső alá.

A kötetet – az interdiszciplinaritásból fakadóan is – a módszertani sokszínűség jellemzi, de a legfőbb érdeme, hogy az olvasó kedve szerint ismerkedhet meg migránsokra, menekültekre, hazatérőkre vagy diaszpórákra és transznacionális kapcsolatokra vonatkozó gondolatokkal, ami frissítőleg hathat a megszokott kulturális diaszpóra-megközelítésekkel és szociológiai-közgazdaságtani

transznacionalizmus-fogalmakkal dolgozó kutatók számára. A kötetben található értelmezések sporadikusak – két fogalom mentén összeérő különböző megközelítéseket, változatos empiriakat mutatnak be –, ennek ellenére gyökeret verhetnek a téma iránt érdeklődők gondolkodásában.

(Rainer Bauböck & Thomas Faist [eds]: *Diaspora and Transnationalism. Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam University Press, 2010. p. 357.)

Nagy Terézia

„ÉS MÉGIS MOBIL A FÖLD”

– NEMZETKÖZI HALLGATÓI MOBILITÁS
A 21. SZÁZAD ELEJÉN

Napjainkban a magyar felsőoktatásba készülő fiatalok legnagyobb része tervezi, hogy a tanulmányai során hosszabb-rövidebb időt külföldön tölt majd – például csereprogramok révén, közös kutatási projektekben dolgozva, közös képzések során. Ez azonban nem magyar vagy kelet-közép-európai sajátosság, hisz a 21. század első évtizedének végére globális szinten az összes külföldön tanuló egyetemista és főiskolás száma már megközelítette a 2,9 milliót is, ami közel 57 százalékos növekedést jelent az egy évtizeddel korábban mért adatokhoz képest. Bár a másodlagos jelzálogpiacról induló gazdasági válság 2009-ben érzékenyen hatott a külföldön tanuló diákok létszámára, napjainkban a hallgatói mobilitás újra emelkedő pályára került. Közép és hosszú távon a hallgatói mobilitás minden szakértő szerint szignifikánsan emelkedni fog, és egyesek szerint a 2020-as évekre elérheti az eddigi csúcshoz számított létszám dupláját, azaz az akár 5,8 millió tanulót is.

A mai nemzetközi hallgatói mobilitás előzményei között mindenképpen érdemes megemlíteni a céhlegények késő középkorra jellemző külföldi szakmai tapasztalatszerzési útjait. A céhlegények a céhekben folyó oktatás után a szakma csínját-bínját külföldi utazásaik során sajátították el, hogy az idegen országokban szerzett professzionális tudást saját maguk, illetve közösségük számára később otthon hasznosítsák. Szintén számos példát találunk a hallgatói mobilitásra a középkori európai egyetemek világában, hisz már akkor is gyakori volt, hogy a hallgató az egyik országban kezdett egyetemre járni, tanulmányait

egy másikban folytatta, és azokat esetleg egy harmadik egyetemen fejezte be.

Ezt a fajta hallgatói mobilitást a 20. században az Amerikai Egyesült Államokban csiszolták tökélyre, és részben ennek köszönhető az USA munkaerőpiacának mobilitása és ezáltal a világ egyik vezető gazdaságává válása. Európában a II. világháborút követő hidegháborús helyzet elvágt a egyetemek, illetve a kutatók és oktatók közötti személyes kapcsolatokat, amelyeket az EU csak a nyolcvanas évek közepén indult Erasmus-program révén kezdett újjáéleszteni. A berlini fal leomlását és a keleti blokkban végbemenő demokratikus fordulatot követően az Európai Bizottság kiemelt prioritásává tette a felsőoktatásban részt vevő hallgatók mobilitásának növelését – a kelet-közép-európai országok egyetemistái és főiskolásai számára kiírt Tempus-programot is ekkor indították el. Európa és az EU számára a felsőoktatási reformok és mobilitás területén a legnagyobb áttörést a Bolognai Nyilatkozat elfogadása jelentette.

Ezt a trendet tovább erősítették az európai felsőoktatásért felelős miniszterek 2009-es találkozásán, Leuvenben, amikor is azt tűzték ki célul, hogy 2020-ig a hallgatók 20 százaléka kell hogy szerezzen külföldi tapasztalatot tanulmányai során. Az EU szempontjából a mobilitás melletti egyik legfontosabb érv Európa versenyképességének megtartása és javítása. Ugyanis a hallgatói mobilitás, a képzési rendszerek egymással kompatibilissé tétele és a végzettségek elismerése a munkavállalói mobilitást erősítheti, ami jelentős mértékben hozzájárulhat egy valóban egységes európai munkaerőpiac létrehozásához.

A témakör mélyreható vizsgálatához azonban sajnos hiányoznak a naprakész és megfelelő adatok. Bár a nagyobb nemzetközi szervezetek (például az OECD) elkezdtek a nemzetközi hallgatói mobilitásra vonatkozó adatok gyűjtését, de ezek mennyisége, strukturáltsága, részletessége és összehasonlíthatósága más szervezetek adataival még nem elég jó. Ezért is tarthat kiemelt érdeklődésre számot a 2009-ben, az *Institute of International Education* (IIE) és az *American Institute of Foreign Study* gondozásában megjelent könyv, recenzióknak tárgya, amely a nemzetközi hallgatói mobilitás témakörét nyolc dolgozat formájában, több aspektusból megvilágítva próbálja áttekinteni, mérlegelni, analizálni.

Az első fejezetben a kötet szerkesztője, Rajika Bhandari és kollégája, Peggy Blumenthal arról értekezik, hogy a fejlett országokra mindig is jellemző volt az „agyelszívás” (*brain drain*), azaz fej-

lődő országok hallgatóinak elcsábítása fejlett országokba. A szerzők azonban számos példával illusztrálják, hogy az „agyelszívás” mellett egy újfajta tendenciának is szemtanúi lehetünk: az „agycsere” (*brain exchange*) során már nem minden potenciális hallgató tervezi, hogy elköltözik egy fejlettebb országba, hiszen egyre jobb nevű iskolák vannak már saját hazájában is. Ezen felül jellemző vonása az „agycserének”, hogy még ha a hallgató külföldön, egy fejlett ország egyetemén tanul is, ezt követően hajlamos visszatérni hazájába, mert ott könnyebben tud érvényesülni, karriert befutni, esetleg hozzájárulni ahhoz, hogy idővel még kevesebb hallgató hagyja el az országát.

A következő cikkben arról olvashatunk, hogy a nemzetközi hallgatói mobilitásban részt vevő felsőoktatás az utóbbi évtizedekben olyan piaci szektorrá vált, ahol oktatási szolgáltatásokat lehet értékesíteni, ahol olyan befektetéseket lehet eszközölni, amelyek elősegítik az oktatási szolgáltatások minőségének emelését, profitabilitásának növelését. A fejezetben az UNESCO egyik háttérintézményének, az Institute for Educational Planning munkatársa, N. V. Varghese mutatja be a Világkereskedelmi Szervezetnek (WTO) a szolgáltatások nemzetközi kereskedelmére vonatkozó megállapodását, a GATS-t (General Agreement on Trade in Services) – fókuszba állítva az oktatási szolgáltatások határokon átnyúló kereskedelmének szabályozását. A kereskedelmi megállapodás aláíróinak vállalniuk kellett, hogy az országuk felsőoktatását a szabad kereskedelem előtt megnyitják. A GATS kontextusában az intézmények, az oktatók és a hallgatók is a transznacionális mobilitás résztvevői. Az oktatási szolgáltatások biztosítói befektetőként jelennek meg (kevésbé oktatóként), fel kell hívniuk a piac figyelmét saját magukra, hogy ezáltal üzlethez és tisztességes haszonhoz jussanak.

Varghese szerint a GATS révén a nemzetközi felsőoktatási szolgáltatások piacának ez a haszon-szerzésre irányuló magatartása a szolgáltatásokat értékesítő intézmények között egyenlőtlen piaci versenyhez vezetett. A fizetőképes nemzetközi hallgatók magán fenntartású intézményekbe csábítása oda vezethet, hogy az állami intézmények csak a szegény hallgatók számára maradnak fenn, ami erodálja azok létjogosultságát. Varghese konklúziója, hogy mindig is lesznek nyertesek és vesztesek a felsőoktatásban, ezért az oktatáspolitikusoknak, illetve a felsőoktatás irányítóinak az a feladata, hogy pontosan azonosítsák ezek körét és olyan szabályozási környezetet alakítsanak ki, amely a két csoport közötti távolságot minimalizálja.

A harmadik fejezetben a Sabine O'Hara a tudósok mobilitásáról és annak az egész akadémiai rendszerre való hatásáról értekezik. Írásában öt fontos trendet emel ki, amelyek a kutatások mobilitása révén jöttek létre. Többek között az internet révén a kutatásokat már nemcsak egy-egy intézményben lehet végezni, hanem számos egyéb helyszínen is: a tudásgyárak már nem kizárólag az egyetemek. Egyre több ország költ a globális témákkal kapcsolatos kutatásokra, amelyek során a résztvevőknek globális kooperációkat kell kialakítaniuk. Az így létrejövő tudáshálózatok O'Hara szerint egyre multinacionálisabbá és multidiszciplinárisabbá válnak.

A negyedik fejezetben Bernd Wächter a bolognai folyamat hatásáról értekezik. A szerző egyik legfontosabb megállapítása, hogy további empirikus adatok szükségesek a mobilitásra való hatások méréséhez, hiszen a meglévők nem elég részletesek, nem egyértelműek, nehezen összevethetők. A szerző szerint a bolognai folyamat tíz éve ugyan még nem elegendően hosszú idő ahhoz, hogy mérni lehessen mobilitást ösztönző hatását, hatékonyságát, azt azonban már most egyértelműen ki lehet jelteni, hogy mind az Európán belüli, mind az Európán kívülről érkező hallgatói mobilitást támogatja, erősíti, még akkor is, ha ennek pontos mértéke még nem ismert.

Az ötödik fejezetben a grazi egyetem közös és kettős oklevelet (joint degree, illetve double degree) adó képzéseiről olvashatunk. Véleményünk szerint a cikkben foglaltak bármely magyar felsőoktatási intézménynek hasznos kiindulópont lehet külföldi egyetemmel tervezett hasonló képzések indításához és fenntartásához. A szerzők megállapítják, hogy a közös és a kettős diplomát adó képzésekben rejlt rengeteg kihívás, nehézség ellenére az ilyen típusú programok hatékonyan szolgálják a hallgatók nagyobb mobilitását, a Bolognai Nyilatkozat egyik legfőbb célját.

A hatodik fejezetben a dublini egyetem oktatója, Ellen Hazelkorn a felvételi rangsorok és a felsőoktatási intézmények toplistájának hatásáról írt egy hasznos értekezést. Szerinte jelentősen megváltoztak az OECD-országok egyetemeinek módszerei, miként csábítsák magukhoz a legjobb tanulókat. Ugyanis mostanra a szülők és a hallgatók számára minőségi oktatás jóformán csak azokban a felsőoktatási intézményekben folyik, amelyek a négy nemzetközi rangsor elején helyezkednek el.

A hetedik fejezetben Titus Galama and James Hosek a tudomány és a technológia alapvető fontosságát mutatja be az Amerikai Egyesült Államok versenyképességének megőrzésében.

Szerintük a tudományos és mérnök szakemberek iránti globális verseny hatására erősödni fog a verseny a felsőoktatásban részt vevő hallgatók között is. Ezért nem mindegy, hogy a hallgatók mely országokban tanulnak, és később hol lépnek a munkaerőpiacra. A két szerző azt javasolja, hogy az USA kormánya támogassa a jól képzett tudományos és technológiai szakemberek migrációját Amerikába. Szerintük ezért például nem szabadna limitálni az ilyen szakértőknek megadható vízumok számát. Hasonló konklúzióra jutott néhány évvel korábban a világ egyik leggazdagabb embere, Bill Gates is, aki a Microsoft keretein belül látta, hogy jól képzett szakembergárdát egyre nehezebb Amerikán belülről pótolni, bővíteni.

A nyolcadik és egyben utolsó fejezetben a nemzetközivé válás legújabb fejleményeiről, vívmányairól olvashatunk. Jane Knight többek között a határokon átvélő felsőoktatás minőségbiztosításáról, az akkreditáció nemzetközivé válásáról, a közös és kettős diplomákról, a rangsorok hatásáról és összességében a nemzetközi hallgatói mobilitásról írt egy érdekes dolgozatot. A szerző konklúziója jól összefoglalja a könyv olvasása közben bennünk is többször felmerülő problémát – nevezetesen a nemzetközivé, interkulturálissá és globálissá váló felsőoktatástól proaktív és innovatív attitűdje miatt egyre újabb és újabb megoldásokra, vívmányokra, módszerekre lehet számítani, miközben az egyetemektől az is elvárható, hogy a fejlődés nem várt hatásaira is odafigyeljenek, és kezelni tudják azokat.

Összefoglalva, ez a könyv kötelező olvasmány mindazoknak, akik a nemzetközivé váló felsőoktatás mobilitásáról többet akarnak megtudni. Az olvasóban azért marad némi hiányérzet: még számos aspektust, megközelítést, technikai és oktatási részletet kellene bemutatni ahhoz, hogy igazán átfogó mű legyen. Ennek ellenére ahogy a modern globalizáció első fázisainak bemutatására törekedő *És mégis lapos a Föld* című könyv a közgazdaságtanban vált nagyon gyorsan alapművé, úgy válhat ez a könyv is a felsőoktatási hallgatók nemzetközi mobilitását érintő területeken megkerülhetetlen művé, hivatkozási alappá. Ha pedig egyszer magyar nyelven is kézbe foghatjuk a Rajika Bhandari szerkesztésében készült könyvet, akkor a magyar kiadó marketingeseinek javasoljuk a hasonló célzatú *És mégis mobil a Föld* könyvcímet...

(Rajika Bhandari & Shepherd Laughlin (eds) *Higher Education on the Move. New Developments in Global Mobility*. Institute of International Education, 2009, New York. 130 p.)

Pongrácz Kornélia